

Héjja István–Kozma Endre–Stefancsik Ferenc: Katonaföldrajzi kézikönyv. – Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994. 174 old.

A szerzőhármas könyvének kézbevételekor jóleső érzés tölti el a geográfust, elsősorban azért, mert a könyv megjelenése ismét emlékezteti a nagy nyilvánosságot a földrajz sokoldalúságára. Rávilágít arra az alaptételre, hogy a földrajz – tértudomány lévén – bármilyen társtudománnyal összefüggésbe hozható a diszciplínák térbeliségének vizsgálatakor. A kapcsolódási lehetőségek száma végtelennek tűnik, ma már ismertnek számítanak az egy-két évtizede még újdonságnak ható olyan geográfiai kutatások, mint pl. a választási, műveltségi, turisztikai, és innováció-(terjedési) földrajzi vizsgálatok.

Nem sorolható az új tudományok közé a katonaföldrajz. A hadtudományok és a földrajz kapcsolata évszázados hagyományokra tekinthet vissza, a könyv bevezetőjében (és a kiadó nevében is) megemlítt Zrínyi Miklós már a 17. sz.-ban foglalkozott a földrajzi tényezők és a harcászati lehetőségek közötti összefüggések elemzésével. A neves hadvezér vizsgálatának hiányossága mai szempontból az volt, hogy csak esettanulmányokat készített, egy-egy csata elemzésénél tért ki a földrajzi tényezők és adottságok esetenként meghatározó és döntő voltára.

Az első átfogó katonaföldrajzi értékelés csak a 18. sz. végére készült el udvari megrendelésre, alapos földrajzi leírással, térképekkel kiegészítve, a kornak megfelelően német nyelven, Az első magyar nyelvű munka megszületésére a témában ismét száz évet kellett várni, azonban ez a mű – már alaposága miatt – tankönyvként is megállta a helyét a Ludovika Akadémia Felsőbb Tiszű Tanfolyamán. Esettanulmányok ezt követően is folyamatosan készültek, ám ezek leginkább a monarchia ütközeteit elemezték, vagy egy-egy kistáj részletesebb leírását adták meg.

A két világháború közötti időszak katonaföldrajzi munkáiból SOMOGYI Endre vezérkari őrnagy munkája méltó említésre, aki a „Magyarország és a környék államainak katonai földrajza” c. munkájában már a tudományterület alapvető elvi kérdéseivel és besorolásával is foglalkozott. A világháború után rendszerspecifikus munkák születtek, amelyeknek felújítására eddig nem volt lehetőség: a „legfrissebb” átfogó munka e témában 1955-ben látott napvilágot. Az új politikai, gazdasági – és nem utolsósorban stratégiai – viszonyok közepette került sor – kiadói felkérésre – a mű elkészítésére. Az, hogy az új szemléletű mű csak a rendszerváltás után fél évtizeddel jelent meg, valószínűleg annak a következménye, hogy a szerzőhármas a kézirat lezárásához egy viszonylag stabilabb időszakot keresett, amikor is a régiókban lezajlott változások dinamikája csökkenni látszott.

Az előzmények taglalása azért ennyire fontos, mivel ide vezethető vissza a – véleményem szerint nem teljesen eltalált – címválasztás. A legutóbbi időkig használatban lévő katonaföldrajzi mű címe „A Magyar (Nép)Köz társaság katonaföldrajzi leírása” lenne a találó e munka pontos megjelölésére is, amit a Szerzők gondosan elkerülni igyekeztek a hasonlóságok és képzetársítások elkerülése végett. A „Katonaföldrajzi kézikönyv” felütésekor nem enciklopédiaszerű, sokak számára egyszerűen használható könyvvel találjuk magunkat szemben, hanem egy részletes és pontos leírással. Kézikönyvek esetében katonaföldrajzi alapfogalmakat, helyzeteket és alapeseteket várnánk sok-sok példával és térképpel illusztrálva, valamilyen tematika szerint válogatva. Ezzel szemben a könyvben, tiszta logikai szálon haladva Magyarország és a környező országok határos területeinek részletes katonaföldrajzi leírását találjuk, de hiányzik a cím alapján joggal elvárható általános fogalomtisztázás.

A fent említett, nem túl szerencsés címválasztástól eltekintve a mű a továbbiakban csak dicsérendő. Három fejezetre oszlik, ekképpen osztozva a szerzőhármas az elvégzett munkából. Az első fejezet (KOZMA Endre) talán túl rövid bevezető után Magyarország komplex katonaföldrajzi leírásával és értékelésével foglalkozik. A geostratégiai helyzet felvázolását követően előbb a természeti, majd a társadalmi–gazdasági helyzet bemutatása következik. A Szerző az éghajlattól kezdve, a közlekedési viszonyokon át egészen a népesség etnikai összetételéig számos tényezőre tér ki, részletesen bemutatva ezek hatásait az ország stratégiai helyzetére.

Érdekes a Szerzők földrajzi szemlélete: a geográfiával foglalkozóknak talán sosem jutott volna eszébe, hogy országunk nem, kor és etnikai megoszlása morális szempontból kedvezően befolyásolja a védhetőségünket, vagy az a tény, hogy Magyarország kultúrművészete kedvezően a csapatok álcázási tevékenységét illetően. A fenti kiragadott példák is jól szemléltetik, hogy már az első fejezetben is előtűnik a geográfia és a hadtudományok közötti szoros összefüggés, amennyiben az ország földrajzi adottságait a hadsereg, ill. a honvédelem szempontjából vizsgáljuk. A fejezetet jól zárja le a részenként már összefoglalt, de ezúttal külön kiemelt értékelések és ajánlások sora.

A második fejezet (HÉJJA István) a vizsgálatot regionális szinten folytatja tovább. Ebben az egységben már konkrétan megtudhatjuk, hogy mit jelent egy–egy földrajzi adottság a hadtudományok szempontjából. A Szerző az országot négy nagy területi egységre bontva kezdi meg a tájak elemzését, amely részletességében a középtájak szintjéig jut el. Bár a természetföldrajzi és a gazdaságföldrajzi szempontok a vizsgált egységek határainak megvonásánál keverednek, azonban ez az alapos vizsgálat eredményét nem befolyásolja. (Ugyanitt kell megjegyezni, hogy a Szerzők által használt földrajzi szókincs sem mindig teljesen precíz.)

Ebből a részből megtudhatjuk, hogy a Dunántúl legfontosabb akadályozója a Dunántúli-középhegység, aminek a következtében a mögöttes terek jól védhetőek, ill. jó utánpótlást biztosíthatnak esetleges harcászati tevékenység esetén. E fejezetből derül ki a geográfus számára az is, hogy a Duna-völgy Ny-i és D-i irányból alkalmas repülőek földközeli támadásának megvalósítására, valamint a főváros rejteit megközelítésére. Ugyanebben a térségben a Budai-hegység keskeny átjáróin számolni lehet kiskötélkepek és helikopterek alkalmazásával is. A Szerző az egyes tájak adottságait a logika szabályai szerint veszi sorra. A fejezet végén áttekintést kapunk arról is, hogy mik voltak a katonaföldrajzi vizsgálat elemzésének módszerei. Ezzel a részletes leírással a geográfus bepillantást nyerhet abba, hogy mit is jelent egy katona szemében a meredek lejtő, a folyó vízszélessége, vagy a terület közigazgatási felosztása. (Ezt olvasva felmerül a kérdés: nem lett volna-e célszerűbb az elemzési módszerek bemutatásával kezdeni a könyvet.)

A harmadik fejezet (STEFANCSIK Imre) a szomszédos országokat és azok határmenti régióit veszi vizsgálat alá. Konfliktushelyzet esetén az esetleges harcászati cselekedetek ugyanis elsősorban ezeken a területeken valósulhatnak meg. A Szerző szerint ma különösen fontos a határmenti térségekkel és a környező országok geostratégiai helyzetével foglalkozni, mivel a szomszédos országok zömének politikai arculata igencsak zilált. Politikai–gazdasági helyzetük történeti áttekintése nyitja meg a könyv utolsó részét, majd az – új és kevésbé új – államok során végighaladva katonaföldrajzi szempontból alkothatunk teljes képet szomszédainkról. E fejezetből tudhatjuk meg pl. azt is, hogy a Bécsi-erdő fokozza az osztrák főváros védhetőségi értékét, vagy azt, hogy a Baranya-háromszög hányatott sorsa és stratégiai fontossága folyók általi közrezártságából is adódik. A „mezei” geográfus valószínűleg azon sem tűnődött gyakran, vajon Ukrajna területén, a Kárpátok láncain áthaladó vasutak, átteresztőképességüknél fogva biztosítani tudják-e az ország belsejéből a térségbe irányuló csapatmozgásokat.

A mű előnyére válik a jól felépített, könnyen követhető szerkezet, amely a részletes elemzéseknél a földrajzi algoritmus logikáját követi: a természeti tényezők vizsgálata után következnek a társadalmi–gazdasági szempontok számbavétele, majd a tények katonaföldrajzi értékelése. A fejezetek végét a rövid összegzések után a felhasznált irodalom zárja. Jól szerkesztett, korszerűnek mondható térkép- és ábraanyaggal gazdagon illusztrált a kötet, de az olvasó számára a bőséges térképanyag tanulmányozása is hasznos lehet. Így érhető el ugyanis az, hogy a szöveget olvasva a földrajzban járatosak is rácsodálkozzanak a könyv katonaföldrajzi elemzéseire, következtetéseire. A mű segítségével az olvasó Magyarország általa többé–kevésbé ismert földrajzi adottságaiival szembesülhet egy speciális „katonai szemüvegen” keresztül.

A hátsó borítón található ajánlás szerint a könyv elsősorban a katonai szakmai közönségnek íródott, ám véleményem szerint sikert fog aratni mind a nagyközönség, mind a földrajz iránt érdeklődő, új szemléletmódra nyitott diákok, oktatók és kutatók körében is.

TRÓCSÁNYI ANDRÁS